

Sluneční skvrny od A do Z

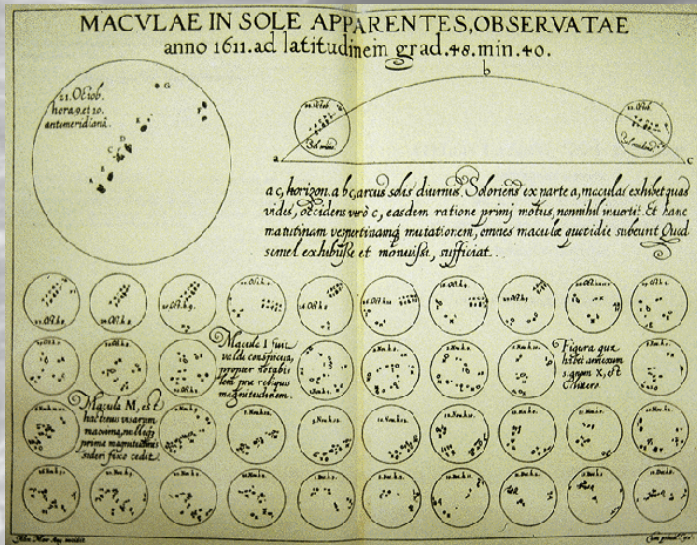
Michal Sobotka
Astronomický ústav AV ČR, Ondřejov

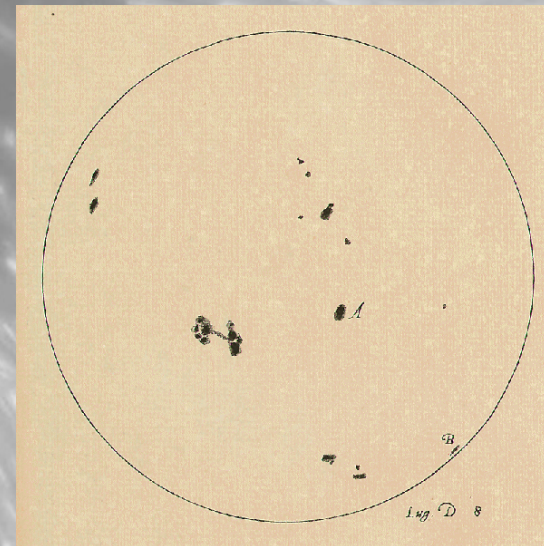
Sluneční skvrny – historie

Příležitostná pozorování velkých skvrn pouhým okem
První pozorování dalekohledem:

- 1610 Thomas Harriot
- 1611 Johann Fabricius (první publikace o skvrnách)
- 1611 Christoph Scheiner
- 1611 Galileo Galilei (skvrny jsou útvary na povrchu Slunce, objev sluneční rotace, pozorování skvrn projekcí)

Scheiner

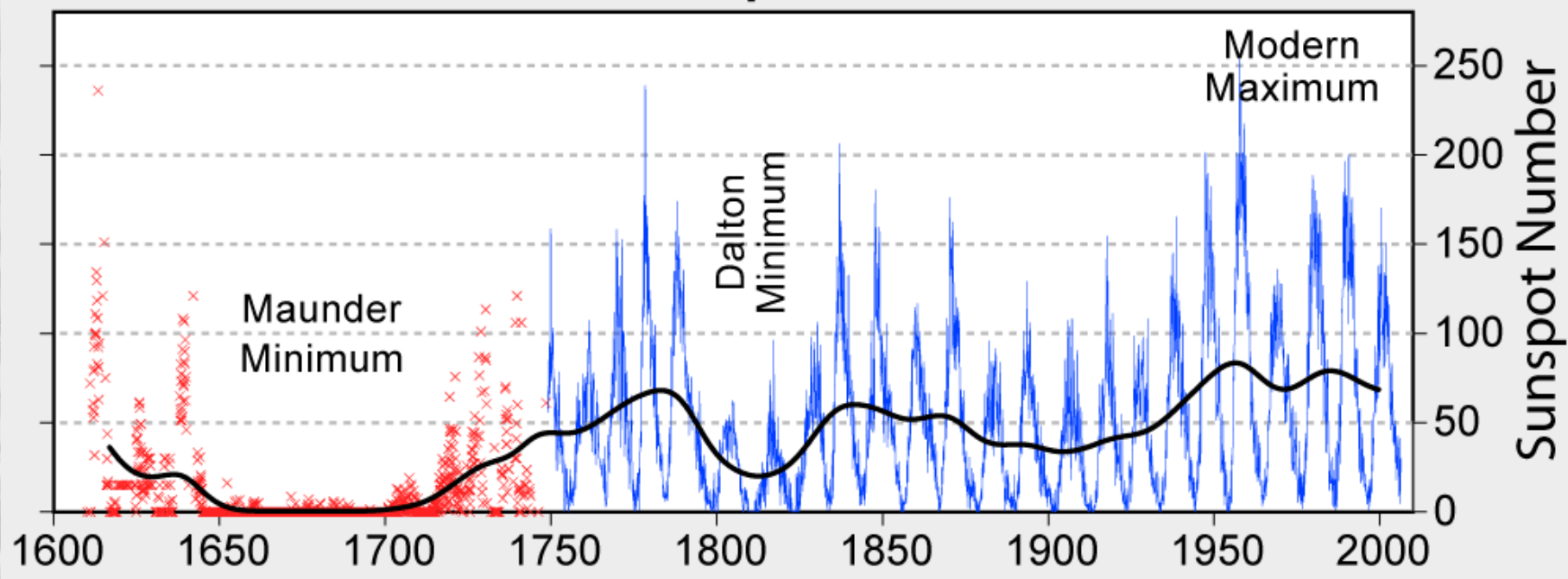
Galileo

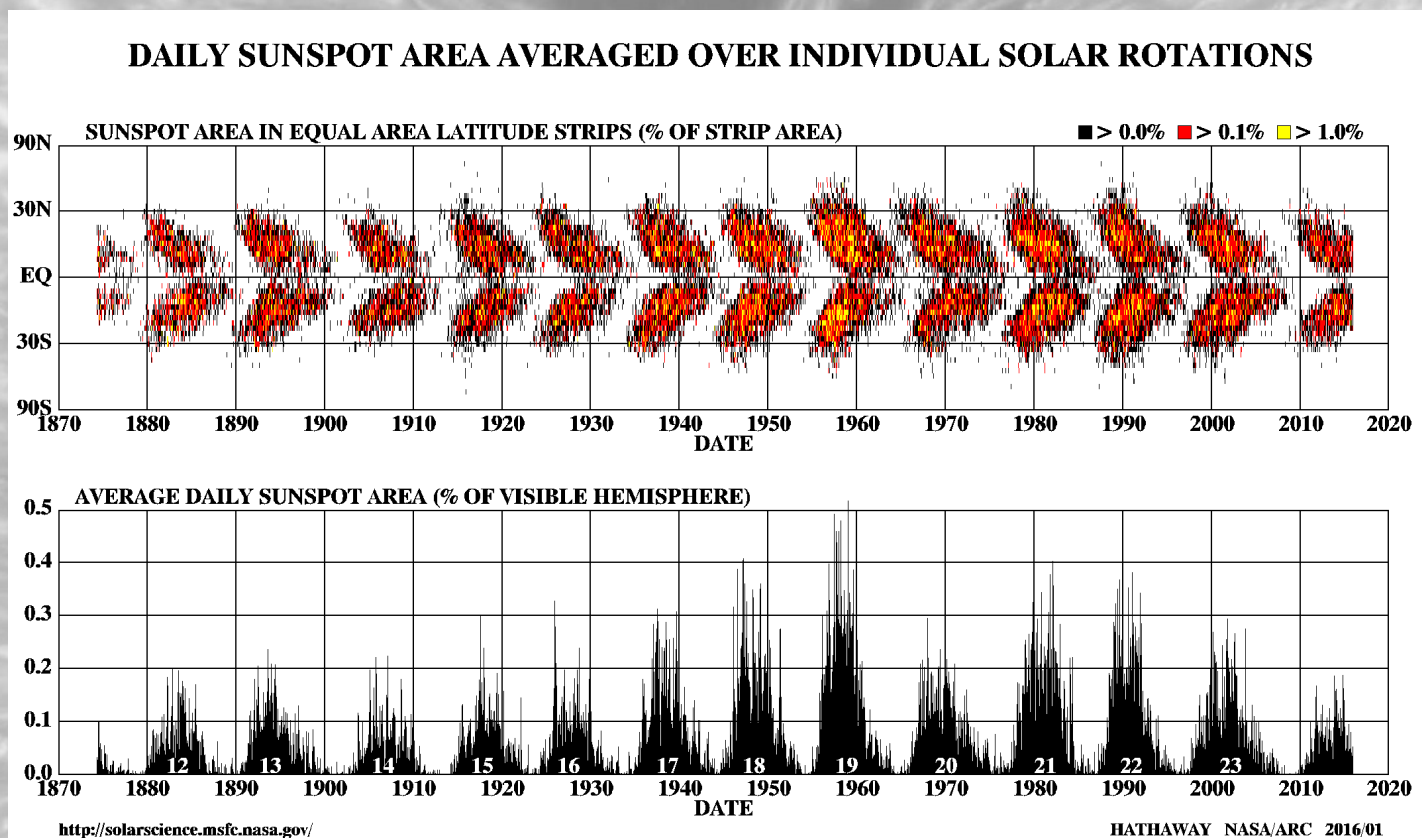
Sluneční skvrny - statistika výskytu

1843 – Heinrich Schwabe a později Rudolf Wolf: objev slunečního cyklu (perioda 7,5 – 14 let, přibližně 11 let)

Relativní číslo (Wolf): $R = k (10 g + s)$

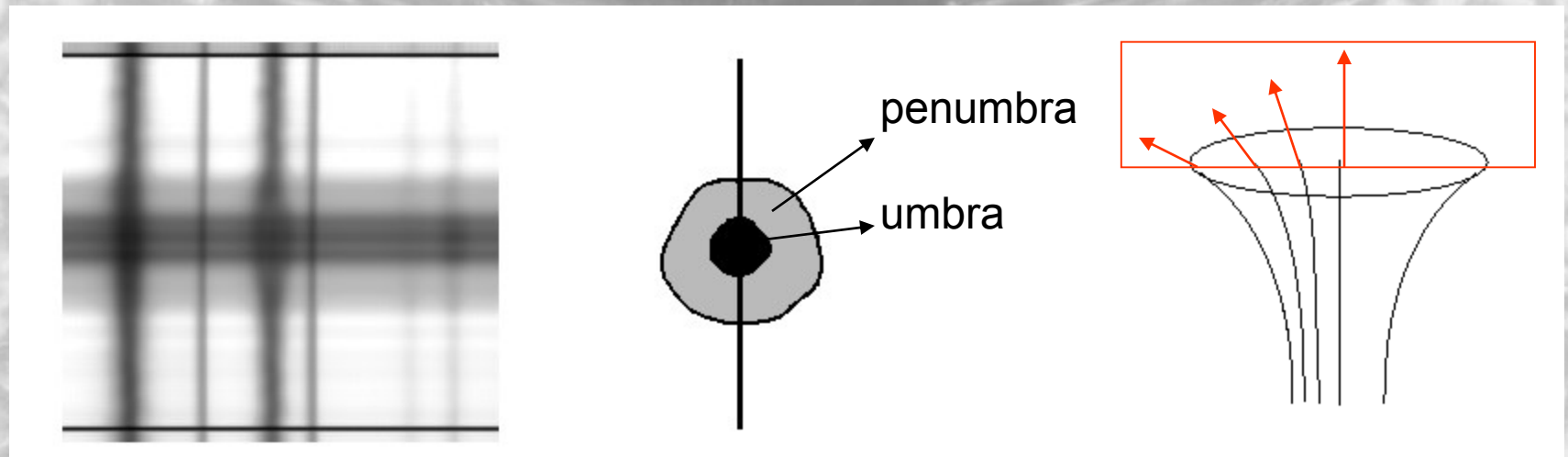
1863 – Richard Carrington a nezávisle Gustav Spörer: motýlkový diagram

Na začátku cyklu se aktivita objevuje ve vyšších šířkách a postupně se přesunuje k rovníku.

Sluneční skvrny - magnetické pole

1908 – G. E. Halle poprvé pozoroval magnetické rozštěpení spektrálních čar ve skvrnách

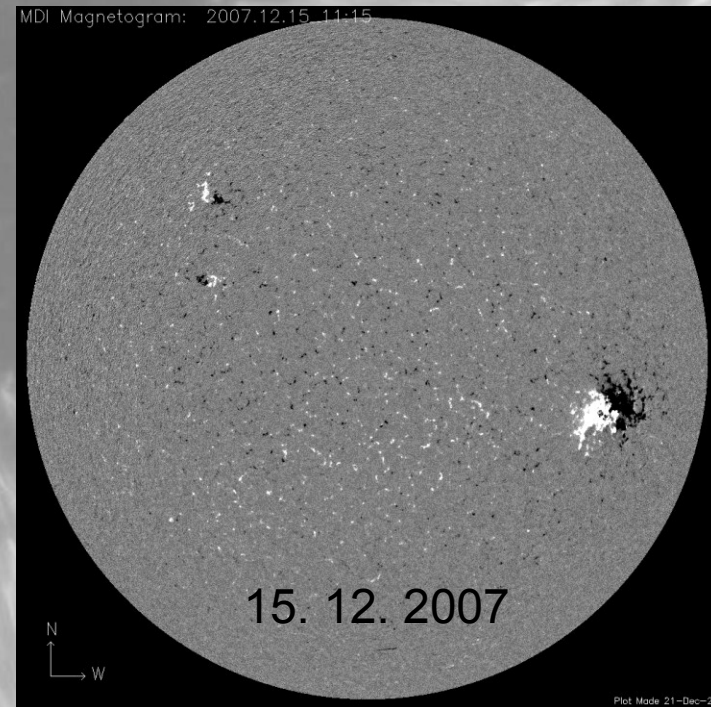
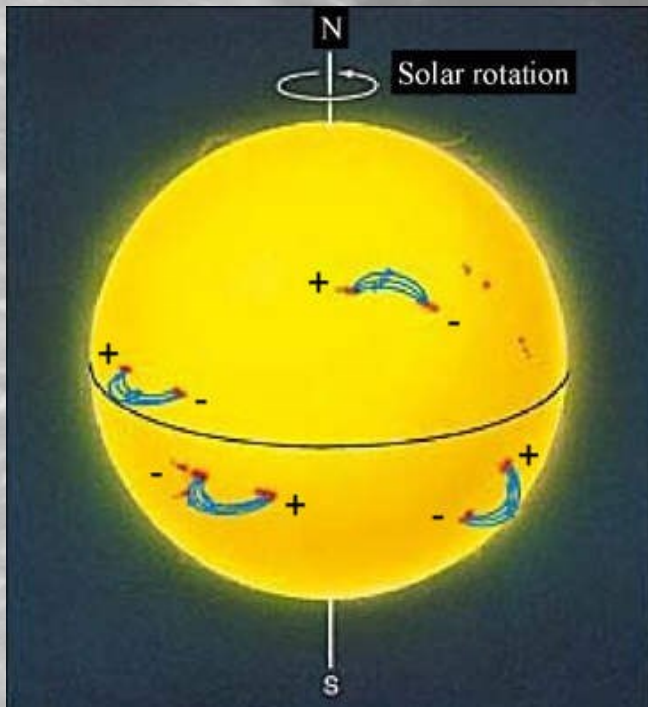

Magnetické pole dosahuje hodnot $0,3 \text{ T}$ (3000 G) ve středu skvrny, s rostoucí vzdáleností od něj slábne a stále více se odklání od svislého směru.

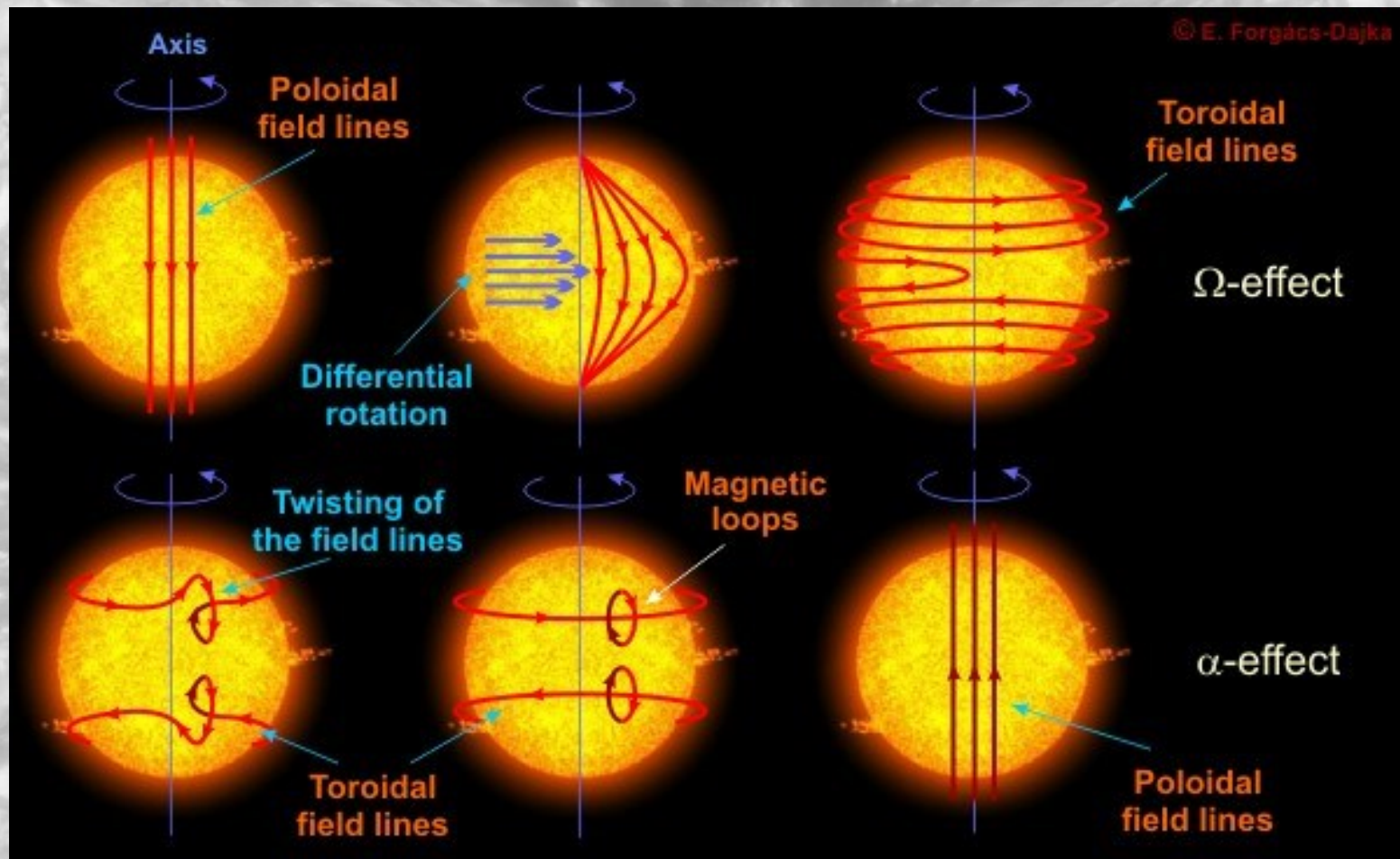
Magnetický sluneční cyklus

Během jedenáctiletého cyklu se globální magnetické pole Slunce přepóluje. Polarity vedoucích (západních) a následujících (východních) částí skupin skvrn se v dalším cyklu vymění. Původní polarita se tedy obnoví až po dvou slunečních cyklech, tj. po 22 letech.

Sluneční dynamo

Pracuje hluboko v konvektivní zóně a vytváří magnetické pole na úkor energie diferenciální rotace a konvektivních pohybů.

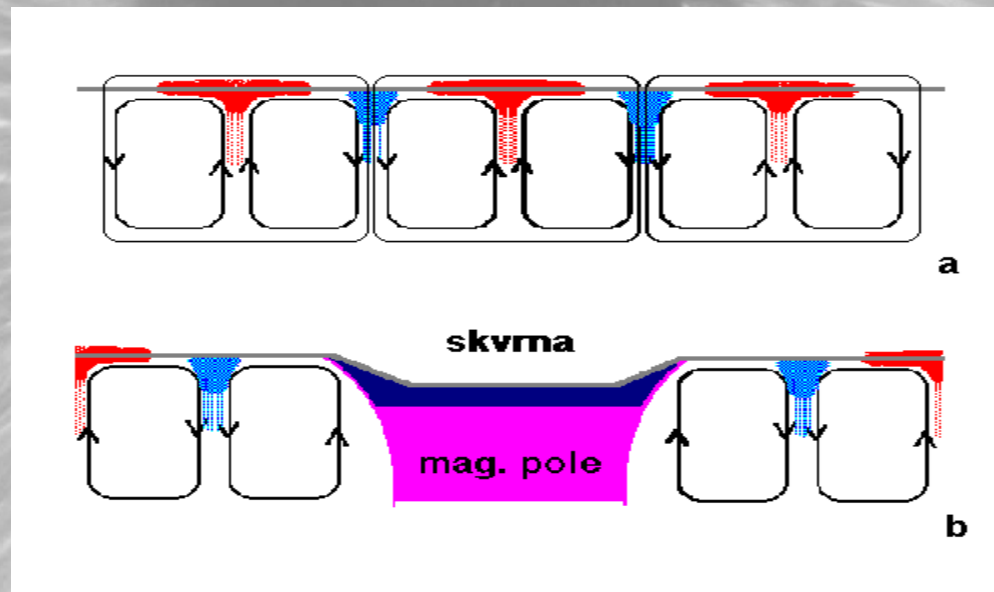

Proč jsou skvrny temné?

Umbra skvrn je asi o 2000 K chladnější než fotosféra.

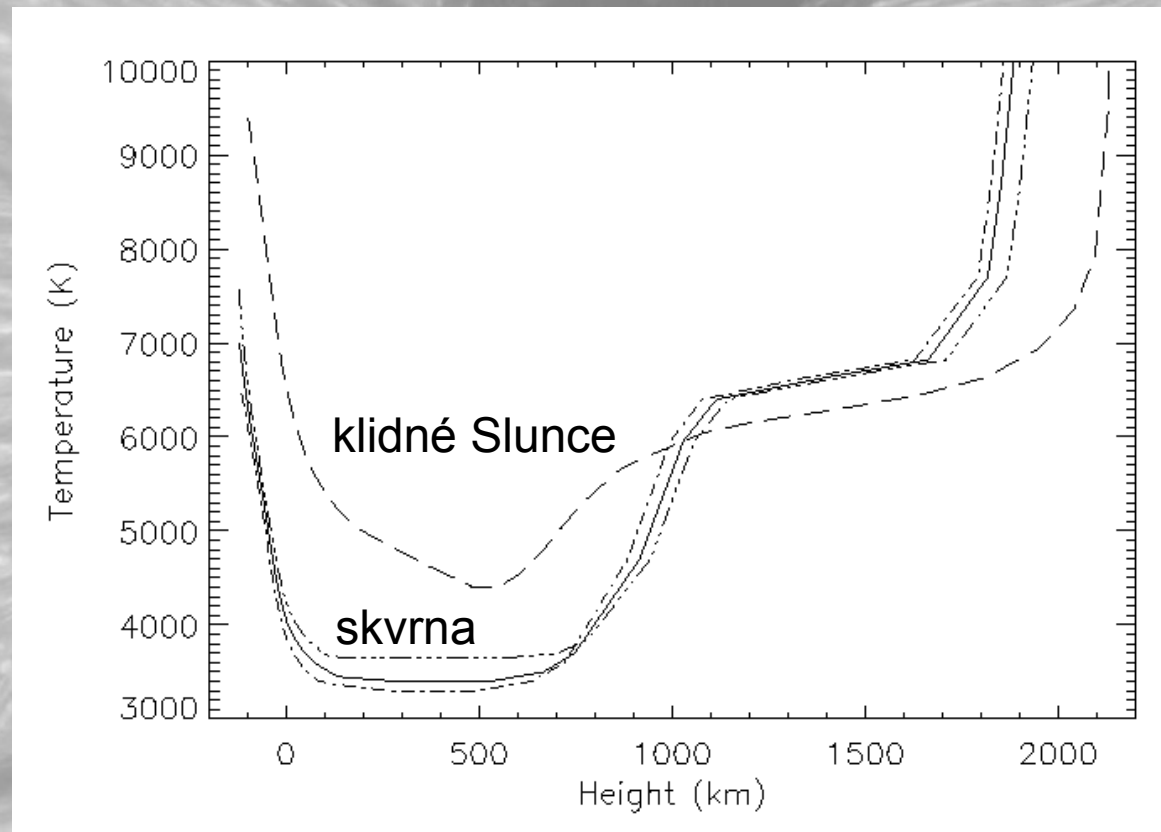
1941 – L. Biermann: Magnetické pole brání konvektivnímu přenosu energie z hlubších vrstev pod skvrnou tím, že znemožňuje pohyb ionizovaného plynu (plazmatu) napříč siločar. Magnetický tlak ve skvrně vyrovnává tlak okolního horkého plynu a skvrnu tak stabilizuje.

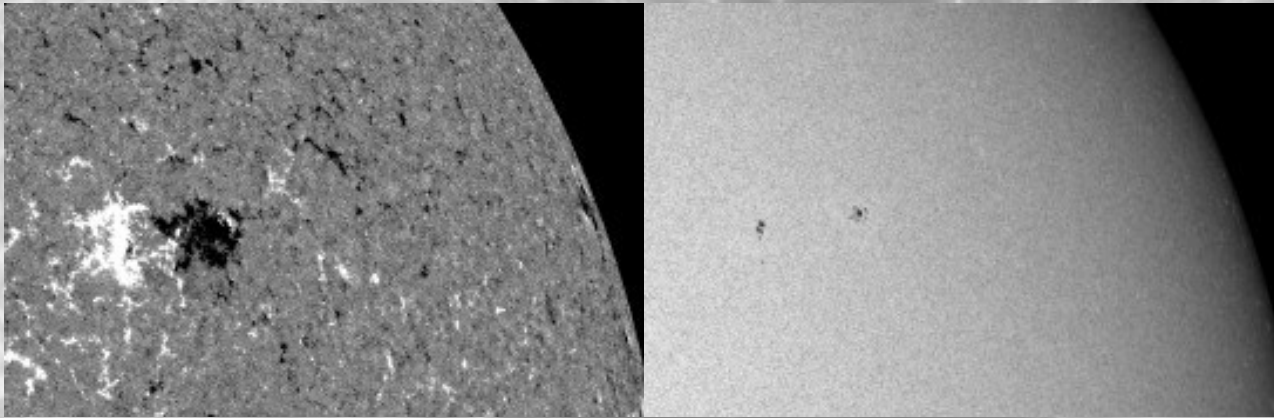

Teplota ve skvrnách

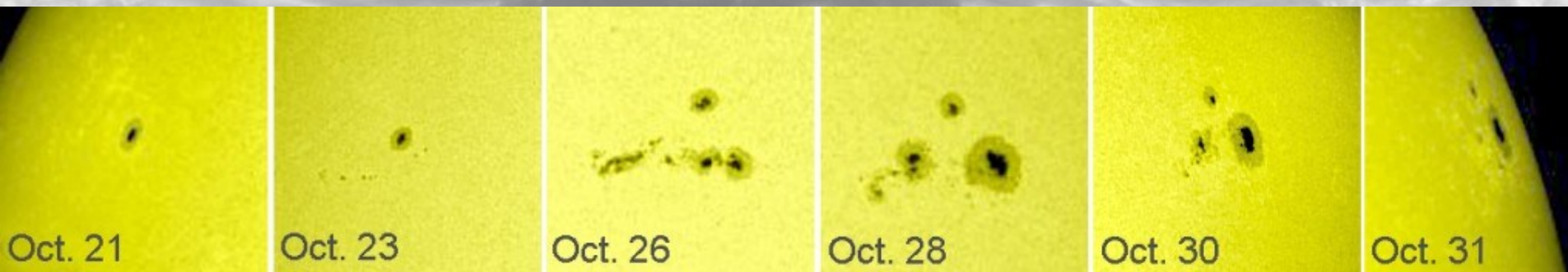
Teplota závisí na výšce ve sluneční atmosféře. Ve fotosféře (0 – 500 km) s výškou klesá, v chromosféře roste. Závisí také na magnetickém poli: čím je pole silnější, tím je teplota nižší.

Zrod a vývoj skvrn

Magnetická oblast, póry (bez penumbry) nebo malé skvrny

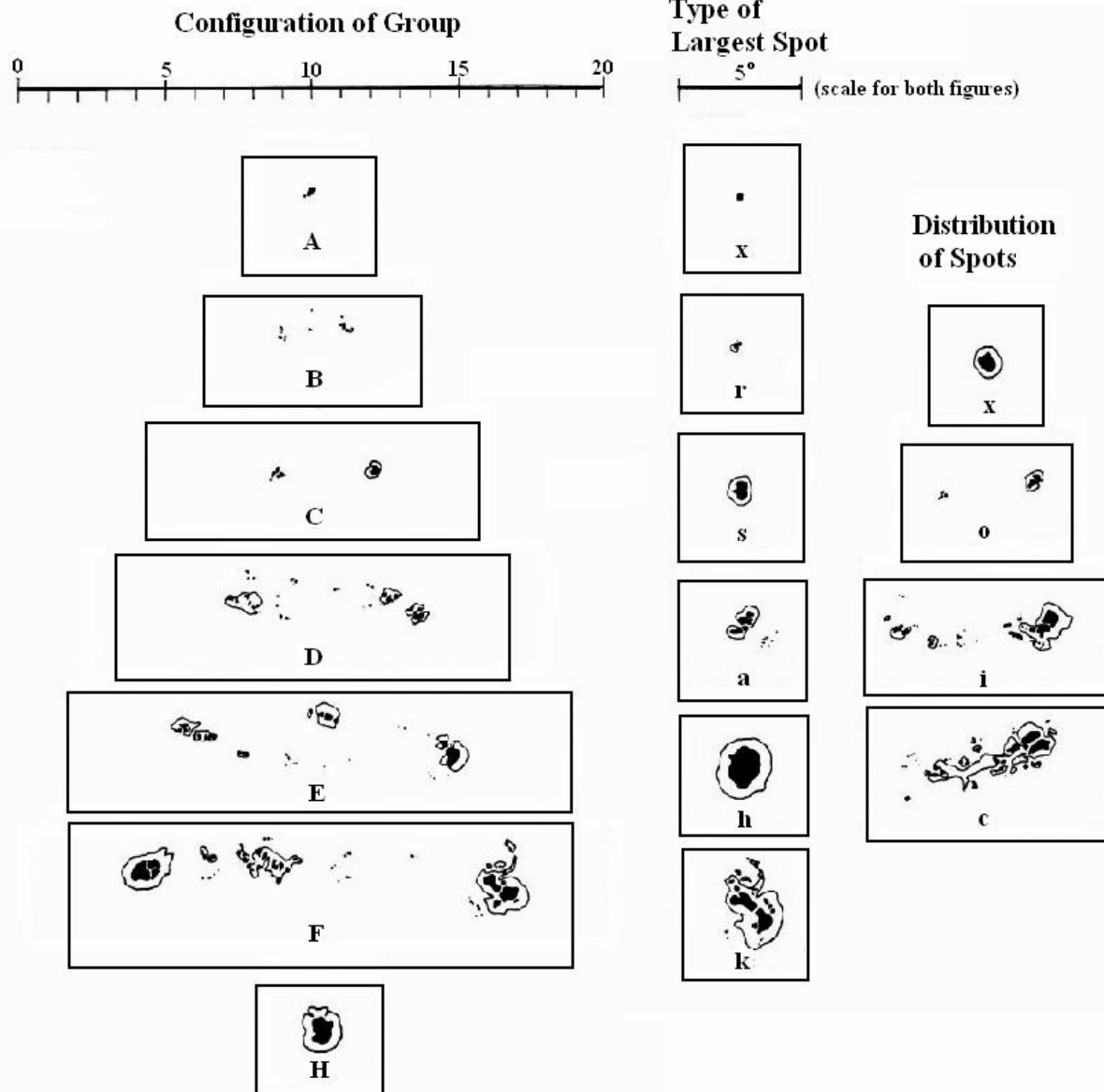
Vývoj skupiny skvrn (SDO, 2010)

Životní doba skvrny je od několika hodin do několika měsíců.

Modified Zurich Sunspot Classifications

Courtesy of A.L.P.O. Solar Section - Rik Hill

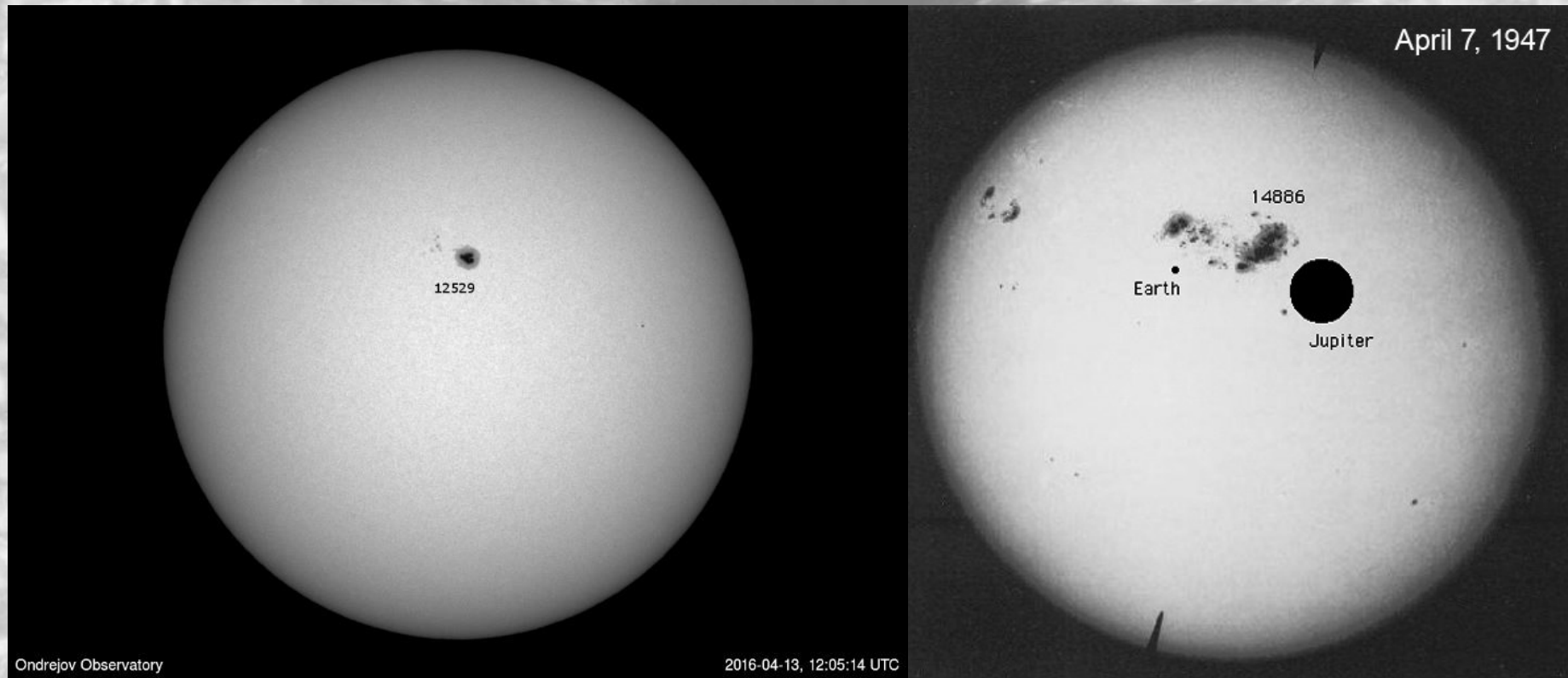

Klasifikace skupin skvrn McIntosh, 1990

Ve skupinách typu *Fsi*, *Fki* a *Fkc* se často vyskytují sluneční erupce.

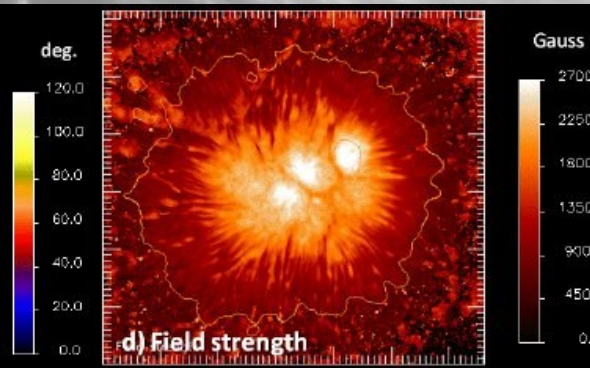
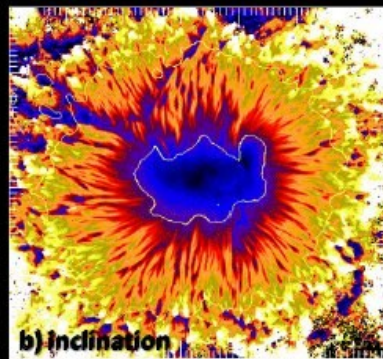
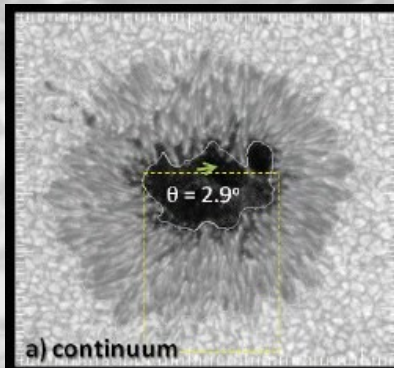
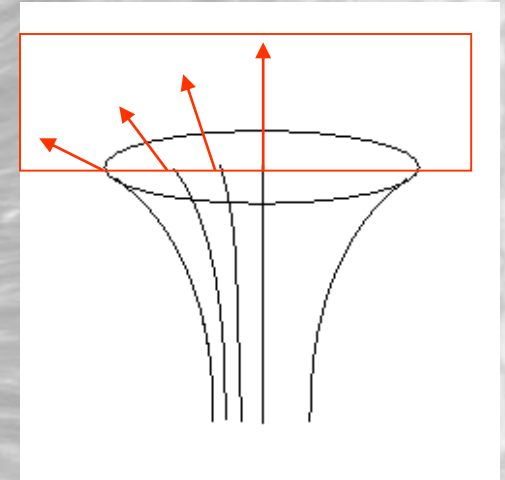
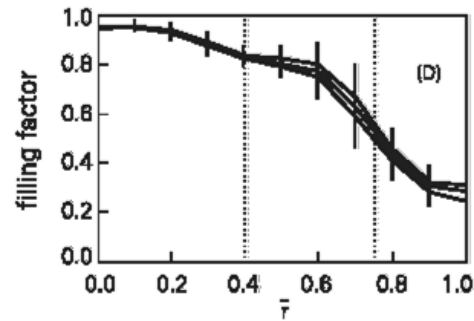
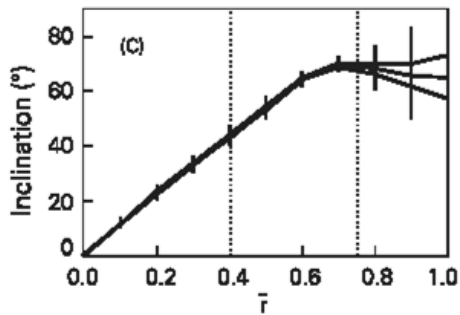
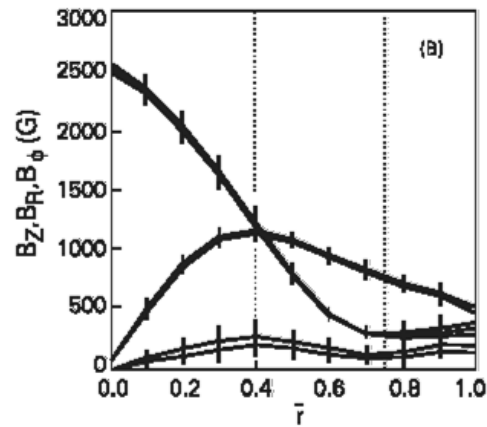
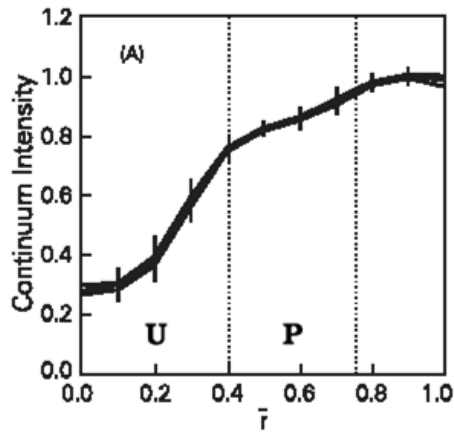
Velikost skvrn

Od asi 1000 km (malá póra) do asi 100 000 km.
Skvrny větší než 50 000 km jsou viditelné pouhým okem.

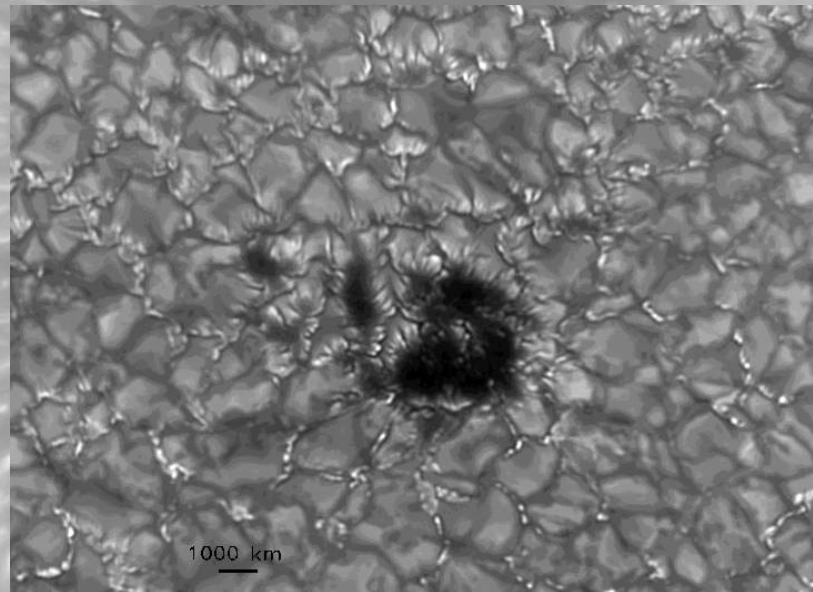

Magnetické pole skvrn

Sluneční póry

jsou malé skvrny bez penumbry. Jejich magnetické pole je slabší než u skvrn (asi $2/3$) a nestačí k rozevření siločar na okraji umbry natolik, aby vznikla penumbra. Žijí nejvýše několik dnů – buď se z nich vyvinou skvrny nebo zaniknou.

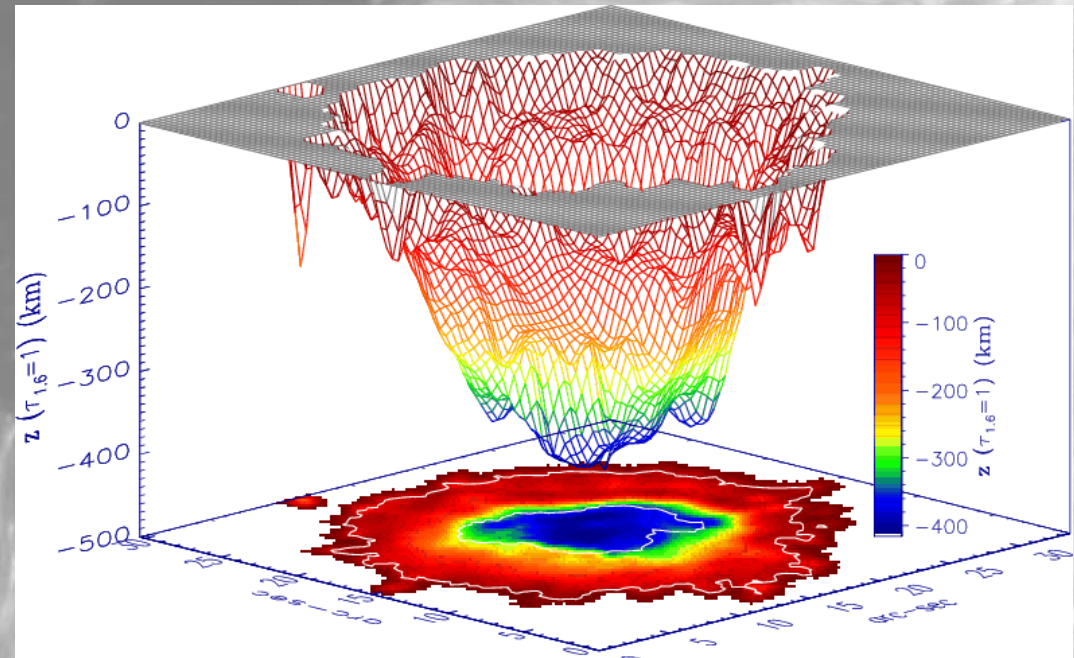

Wilsonova deprese

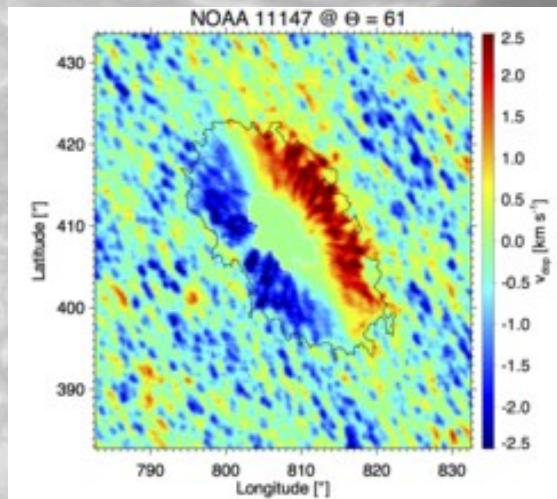
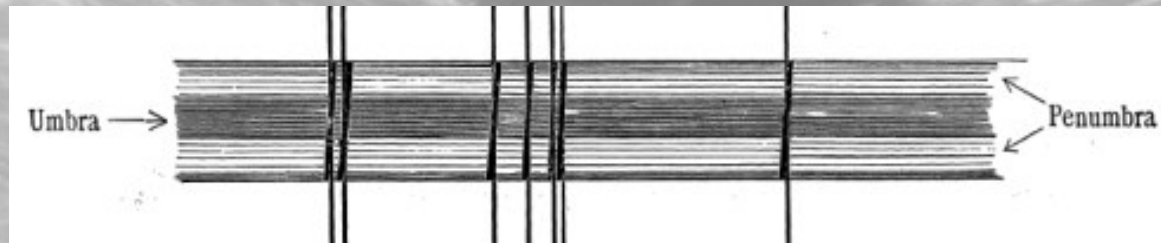
Objevena A. Wilsonem v roce 1769. Povrch Slunce ($h=0$) je ve skvrnách asi o 400 km níž než v okolí. Skvrny jsou průhlednější než okolí díky nižší teplotě a tlaku plynu.

$$P_{\text{spot}}(z) + B^2(z)/2\mu = P_{\text{ext}}(z)$$

Pohyby ve skvrnách - Evershedův jev

1909 – J. Evershed našel Dopplerův posuv spektrálních čar v penumbře skvrn a vysvětlil ho jako horizontální proudění plynu směrem od umbrы – Evershedův jev.

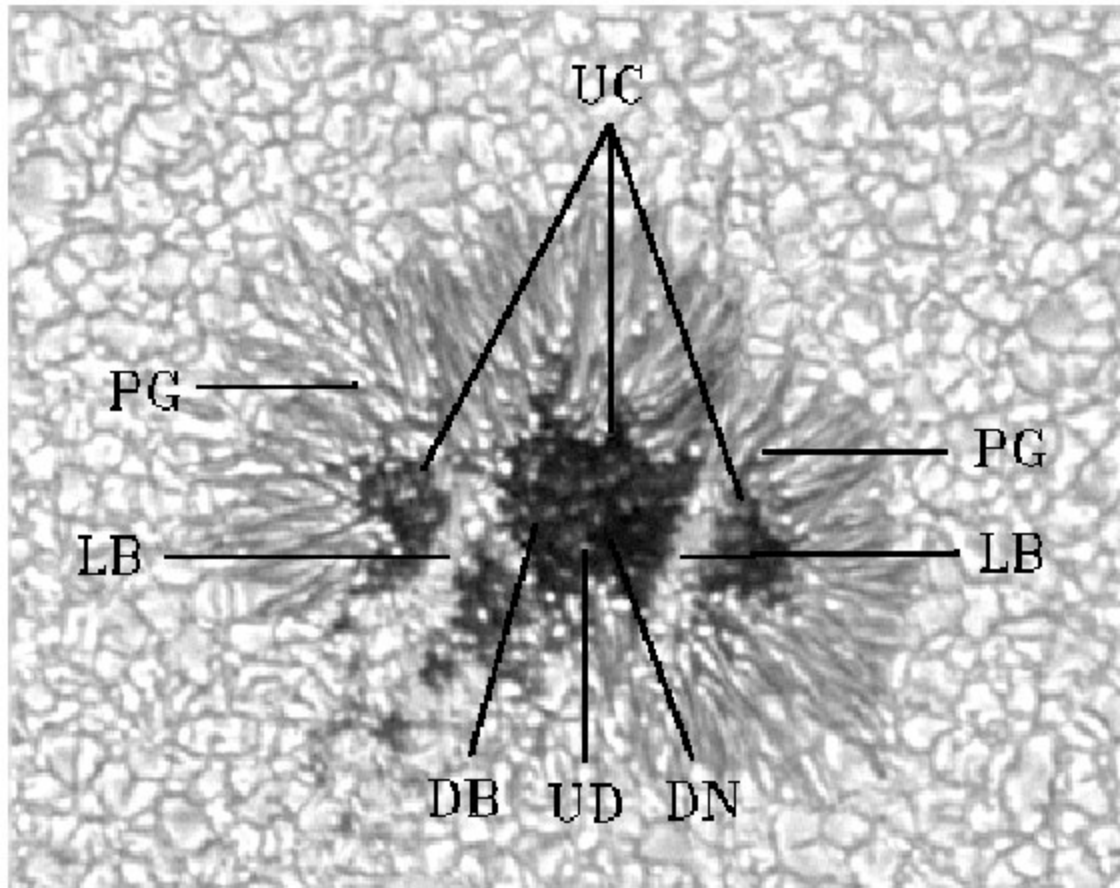

Evershedovo proudění o rychlosti 1–3 km/s je nejlépe vidět u skvrn ležících mimo střed slunečního disku.

Jemná struktura

Sluneční skvrny vznikají vzájemným působením pohybujícího se plazmatu a magnetického pole. Tyto procesy se odehrávají v širokém rozsahu prostorových škál, od desítek do desítek tisíců kilometrů.

UC – umbrální jádro
PG – penumbrální zrno
LB – světelný most
DB – difúzní pozadí
UD – umbrální bod
DN – temné jadérko
Jasná a temná vlákna
(filamenty) v penumbře

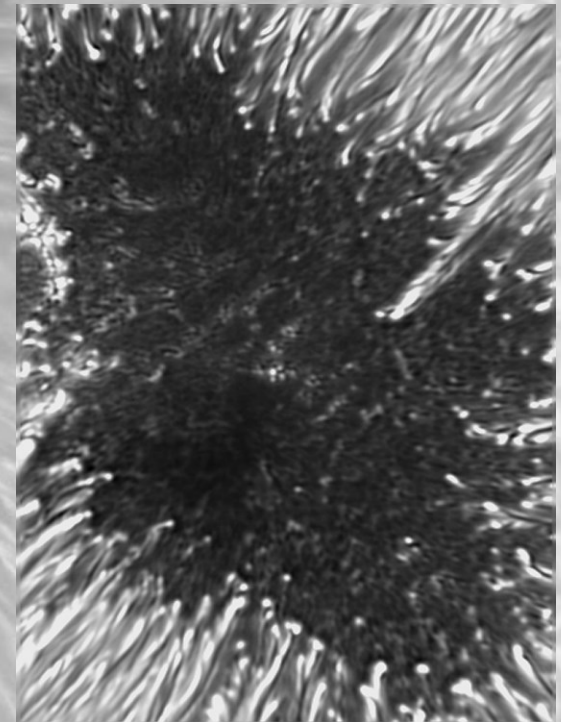
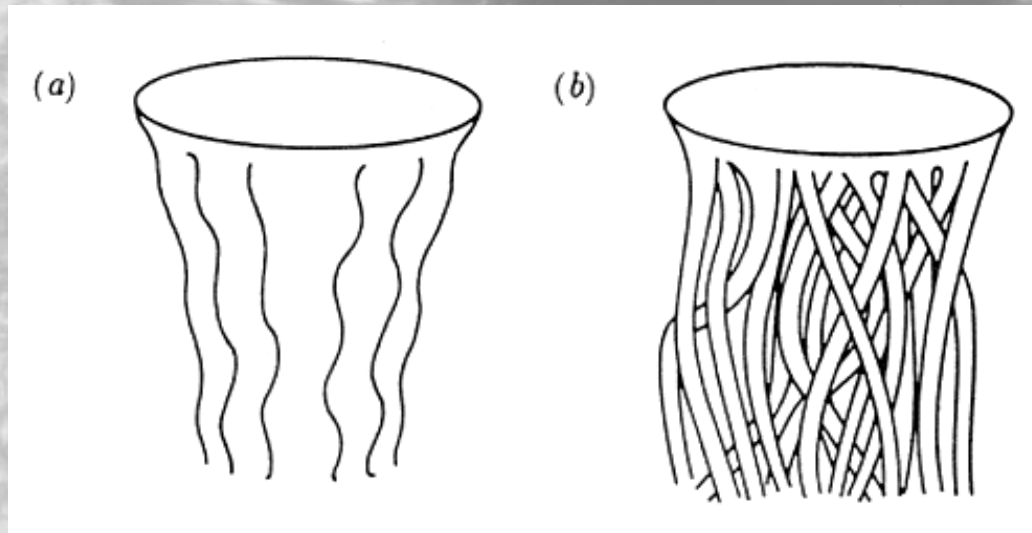
Umbra

Dva možné modely magnetické struktury umbry

(a) Monolitická silotrubice s magnetokonvekcí uvnitř

(b) Svazek tenkých silotrubic (spaghetti model)

Oba modely jsou schopny vysvětlit pozorované struktury.

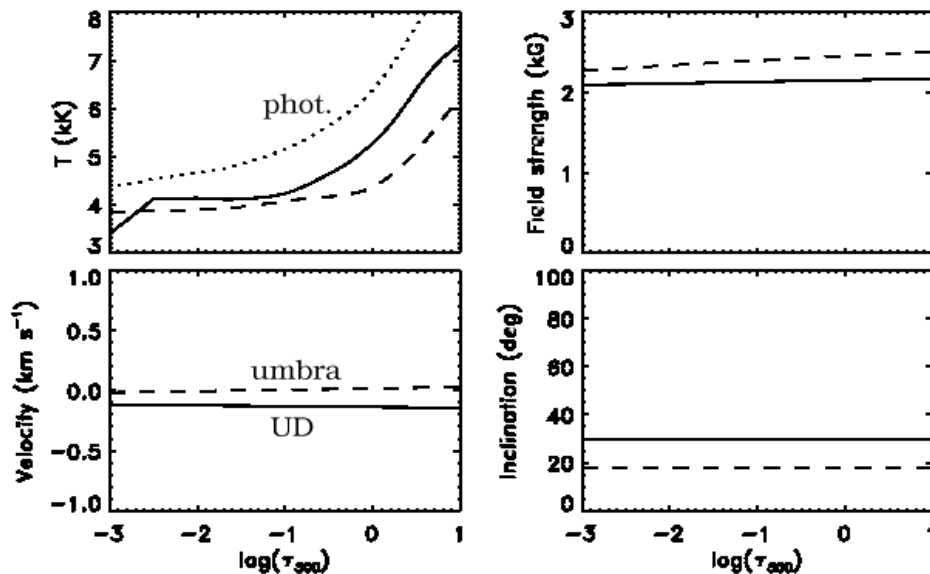

Umbrální body

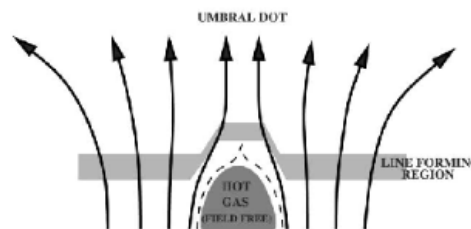
Malé jasné útvary v umbře, pozorované na samé hranici rozlišení (kolem 100 km) → je velmi obtížné určit jejich velikost, teplotu, magnetické pole a další charakteristiky. Důsledek magnetokonvekce (monolit. silotrubice) nebo pronikání horkého plynu (svazek silotrubic).

Modely: semiempirický ↓   simulace →

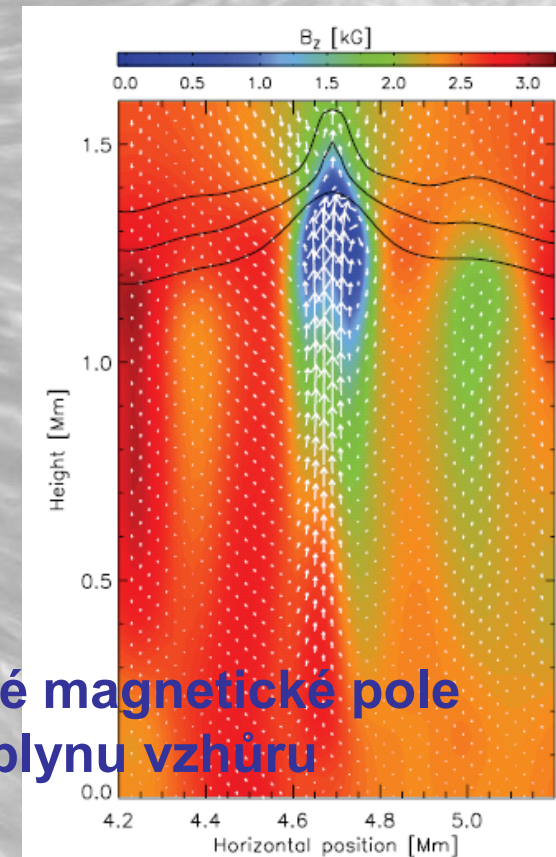

Socas Navarro, Martínez Pillet, Sobotka, Vázquez (2004)

2D (scanning) spectroscopy, 0.5-m SVST, LPSP

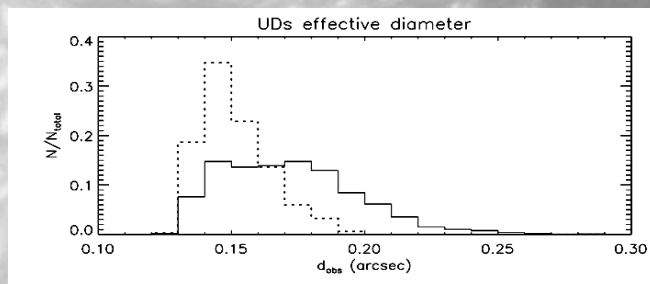
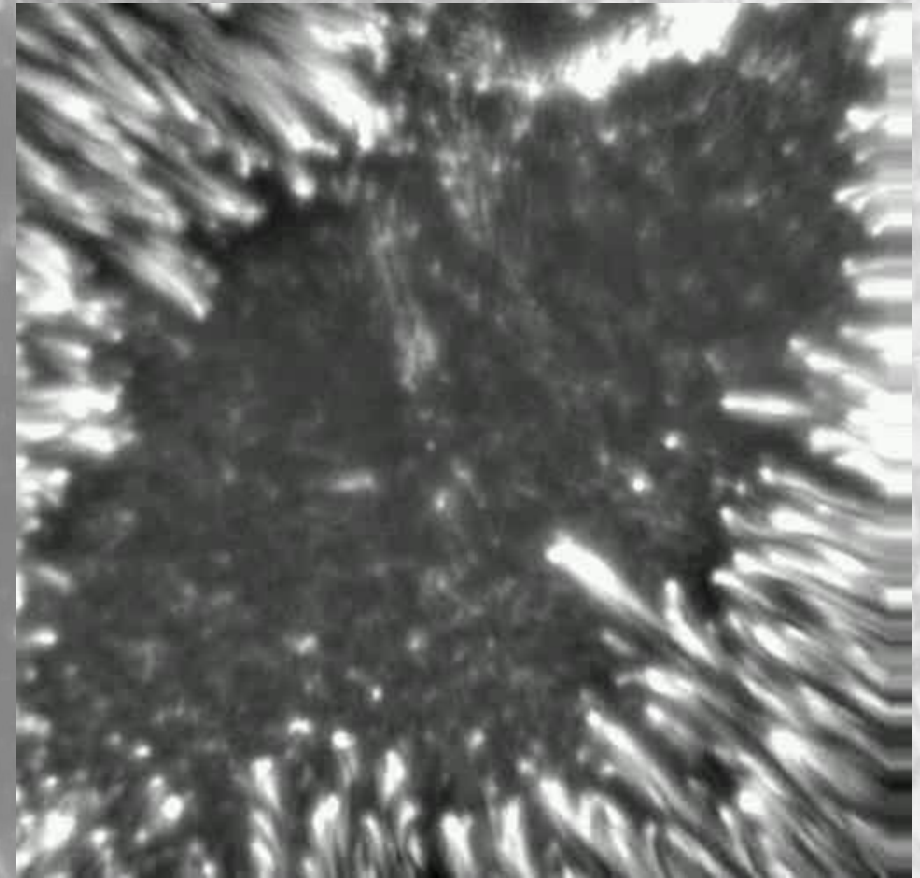
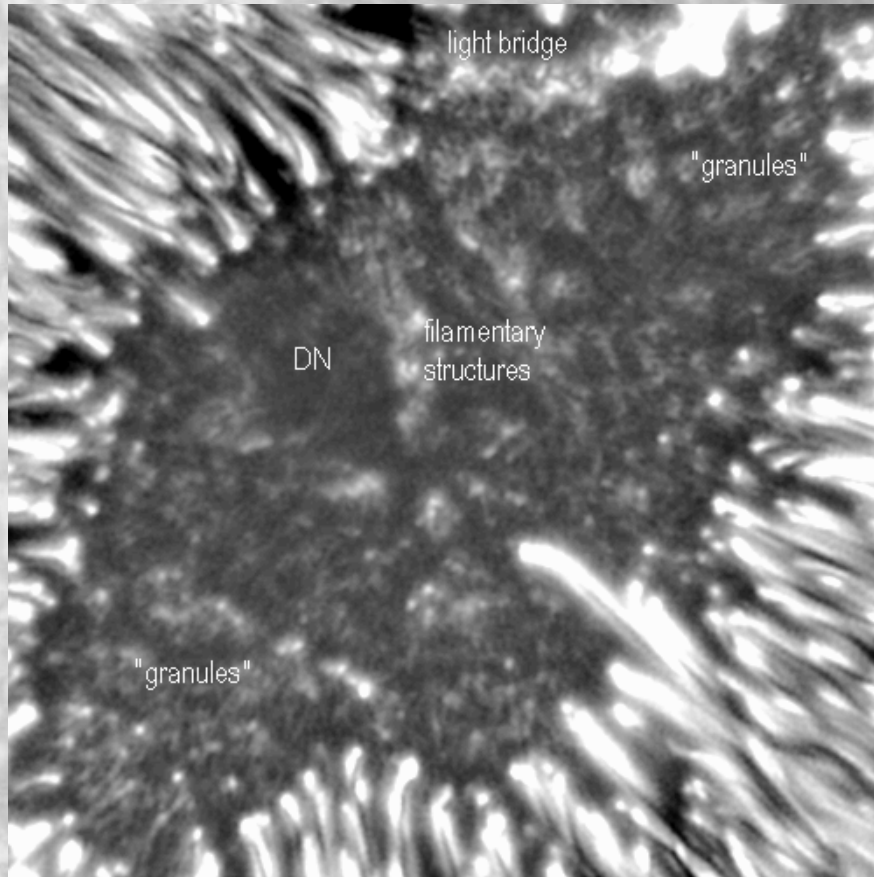

Zeslabené magnetické pole a pohyb plynu vzhůru

Schüssler & Vögler 2006

Pohyb a velikost umbrálních bodů

Horizontální pohyby v umbře 300 – 500 m/s.
Většina umbrálních bodů je rozlišena dalekohledem o průměru 1 m. Průměrná velikost umbrálních bodů je 120 km.

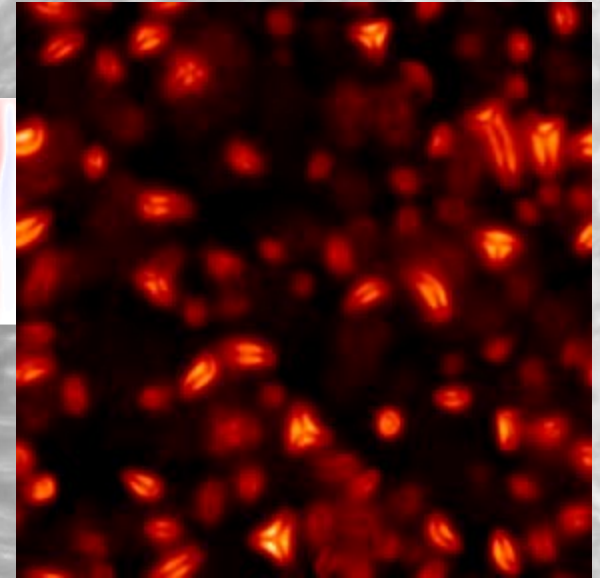
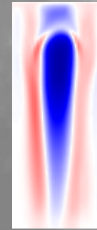

Substruktury v umbrálních bodech

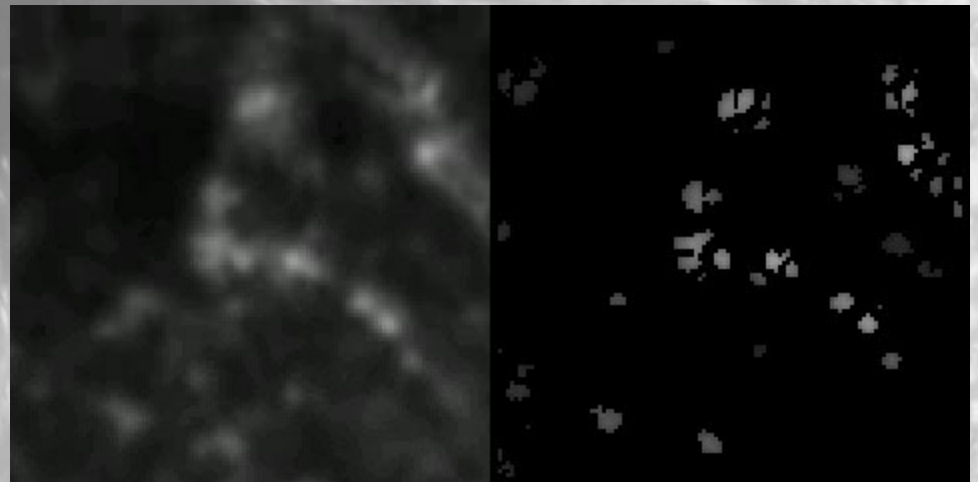
Simulace magnetokonvekce v umbře
(M. Schüssler a A. Vögler 2006)

- tmavé pruhy v umbrálních bodech
- sestupné proudění okolo u. bodů

Oba jevy byly potvrzeny pomocí pozorování s velmi vysokým prostorovým rozlišením (100 km).

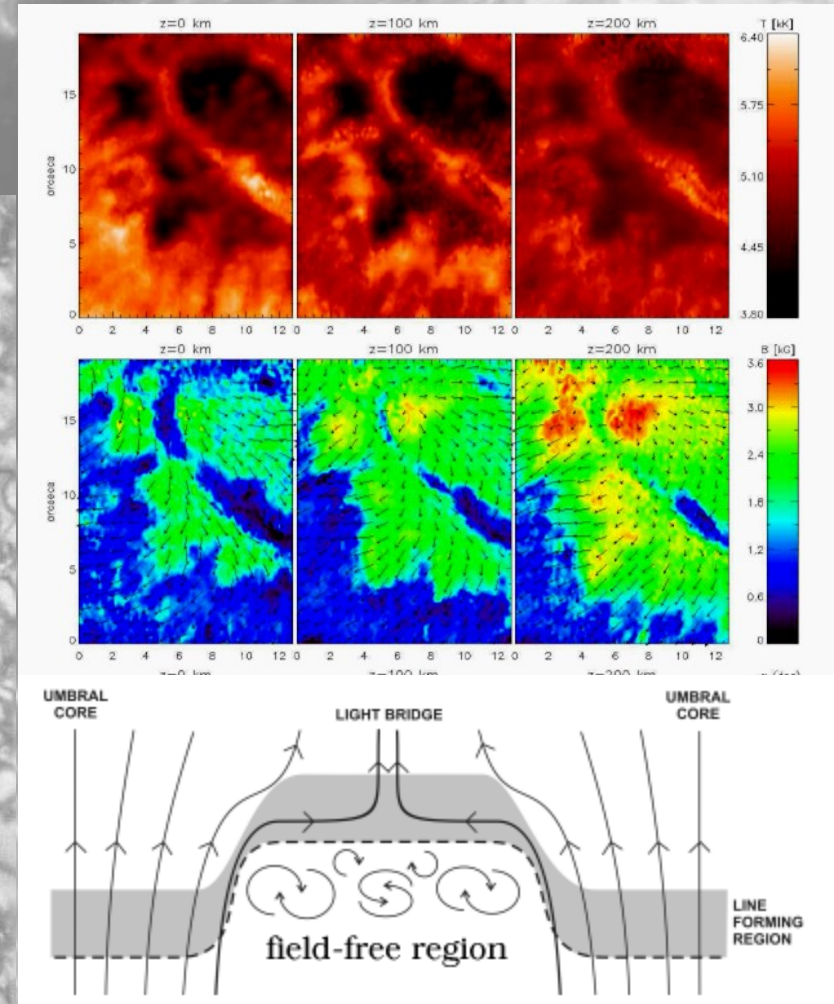
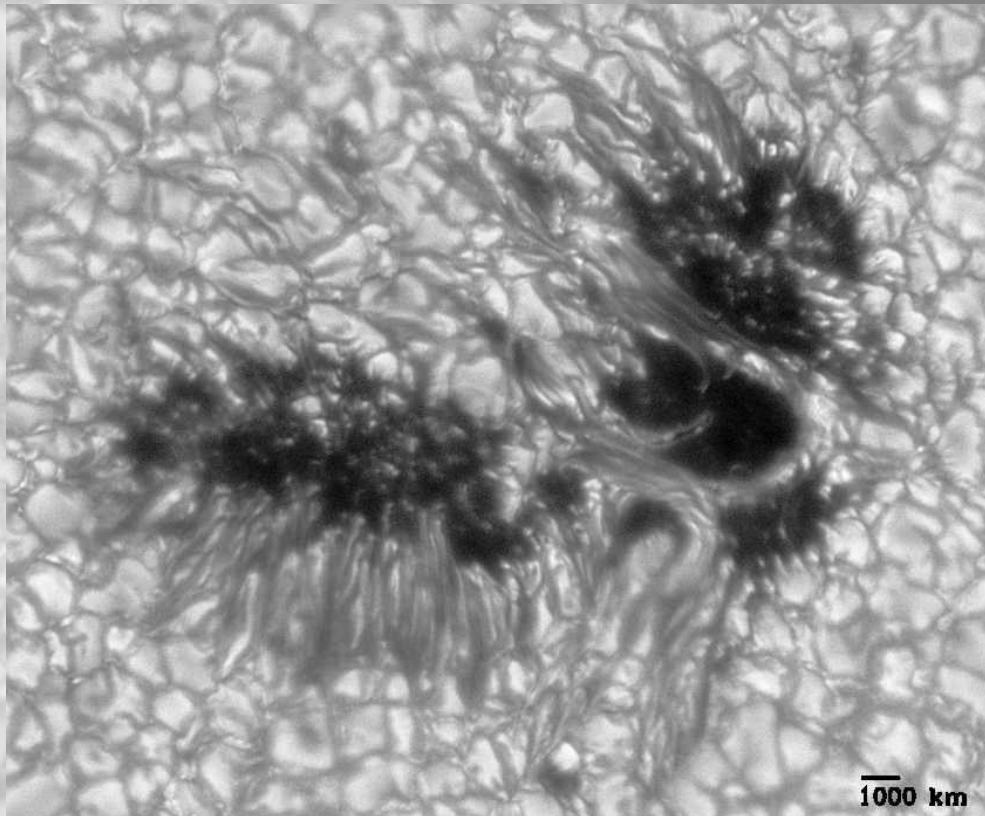
M. Sobotka a K. Puschmann,
2009

Světelné mosty

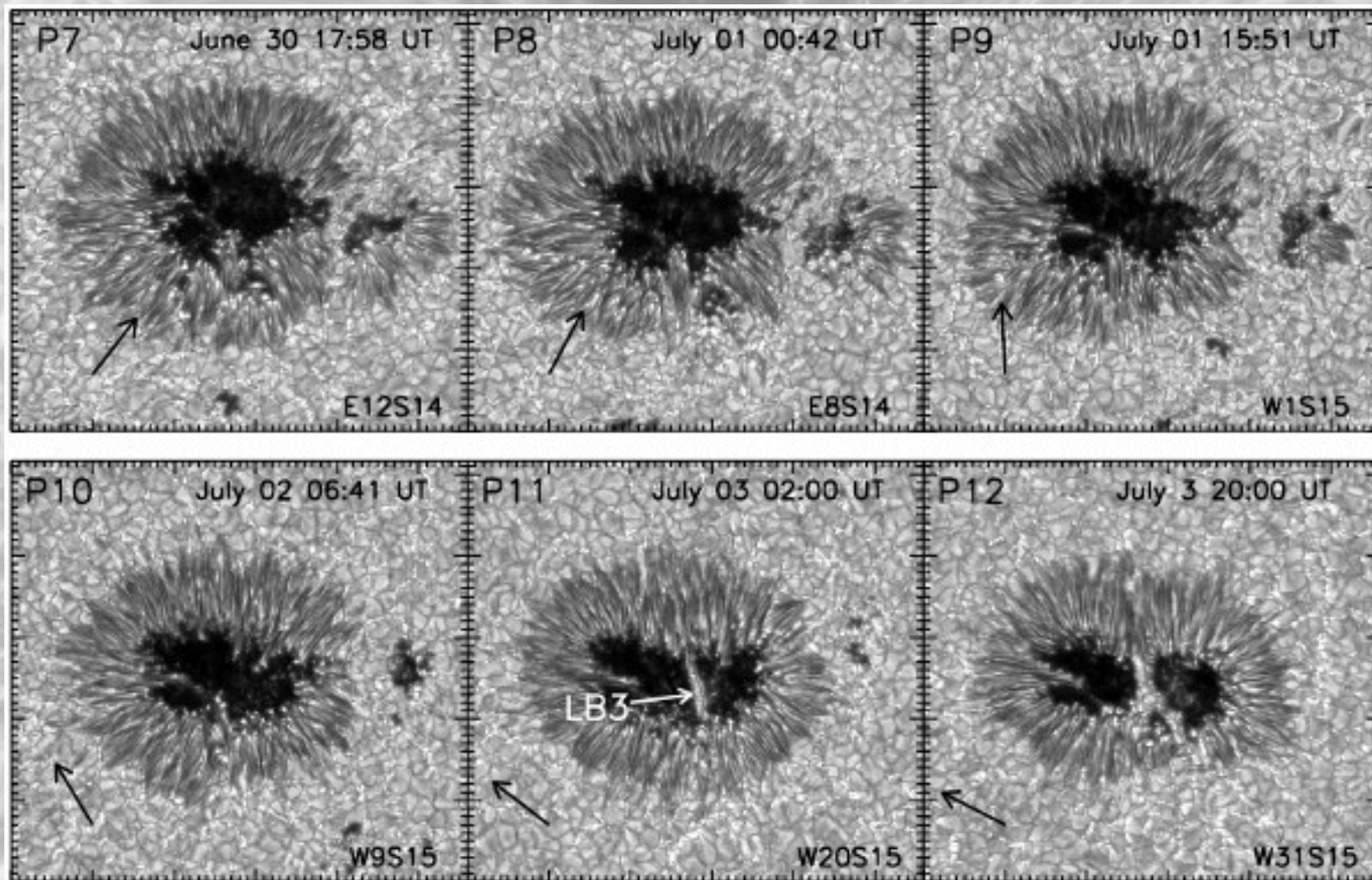
Jasné protáhlé struktury různé šířky s bohatou vnitřní strukturou, které oddělují umbrální jádra nebo jsou vnořeny do umbry. Magnetické pole ve světelných mostech je slabší a více nakloněné než v okolní umbře.

Ve spodních vrstvách pozorujeme konvektivní pohyby nahoru a dolů.

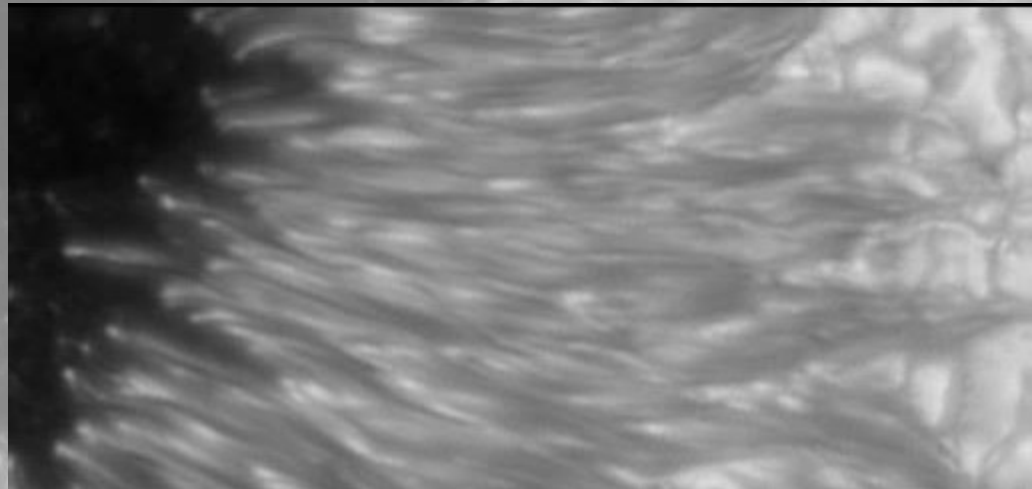
Vznik světelného mostu

Penumbra

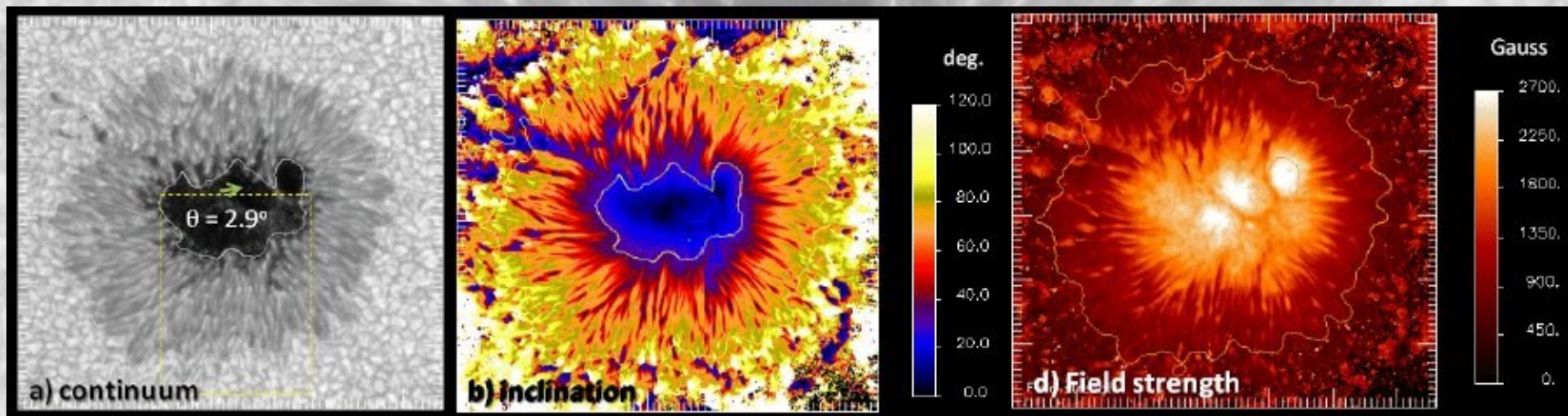
Je tvořena jasnými a tmavými vlákny o šířce od 100 km výš. Podél jasných vláken se pohybují penumbrální zrna rychlostí kolem 500 m/s. Ve vnitřní penumbře míří do umbry a mění se na umbrální body. Ve vnější penumbře některá zrna míří ven z umbry a mění se na granule.

reálný čas 90 minut →

Magnetické a rychlostní pole v penumbře

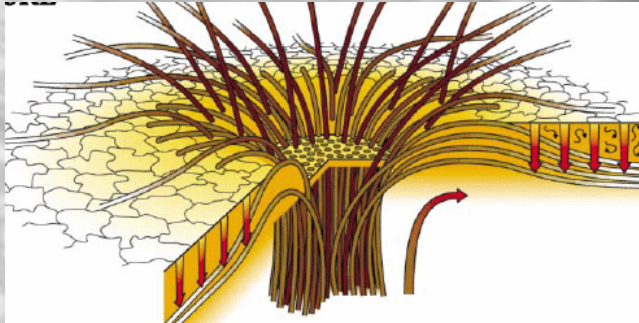

Magnetické pole má rovněž vláknitou strukturu, která však příliš nesouvisí s viditelnými jasnými a tmavými vlákny:

Vnitřní penumbra: v jasných vláknech je magnetické pole slabší, téměř vodorovné, a pozorujeme silné proudění plynu (4 km/s).

Vnější penumbra: v jasných vláknech magnetické pole míří více vzhůru a proudění je slabší než v okolí. Evershedův tok je soustředěn do tmavých vláken.

Pokus o vysvětlení magnetické struktury penumbry

Dva systémy magnetických silotrubic

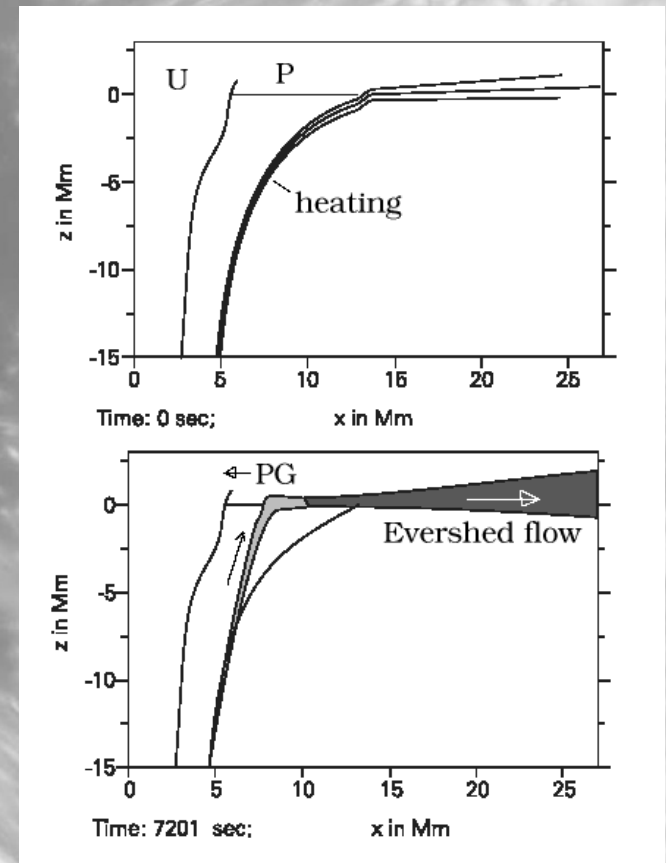
- mírně rozevřený (pozadí)
- téměř horizontální (vlákna)

Model stoupajících silotrubic

vysvětluje Evershedův tok a pohyb penumbrálních zrn

Radiální nemagnetické mezery

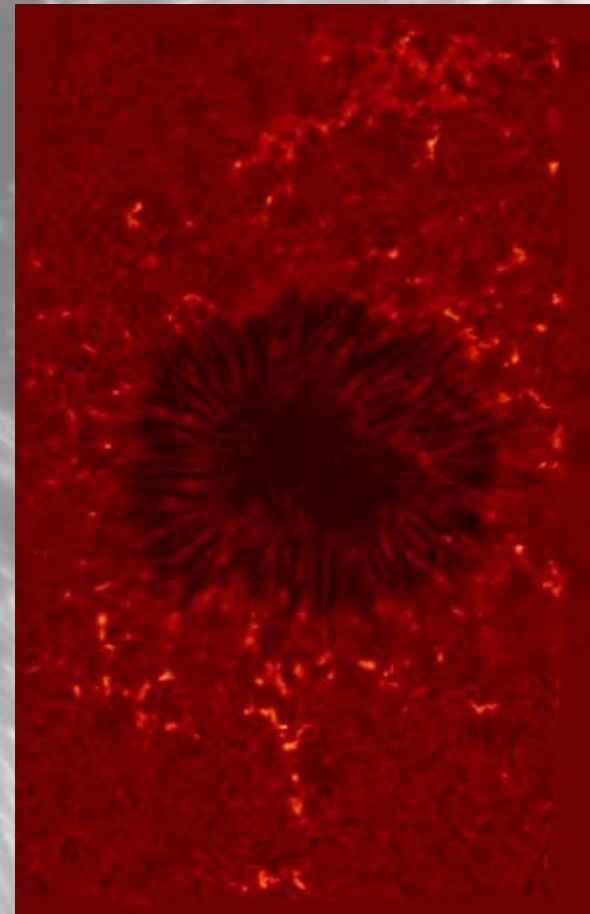
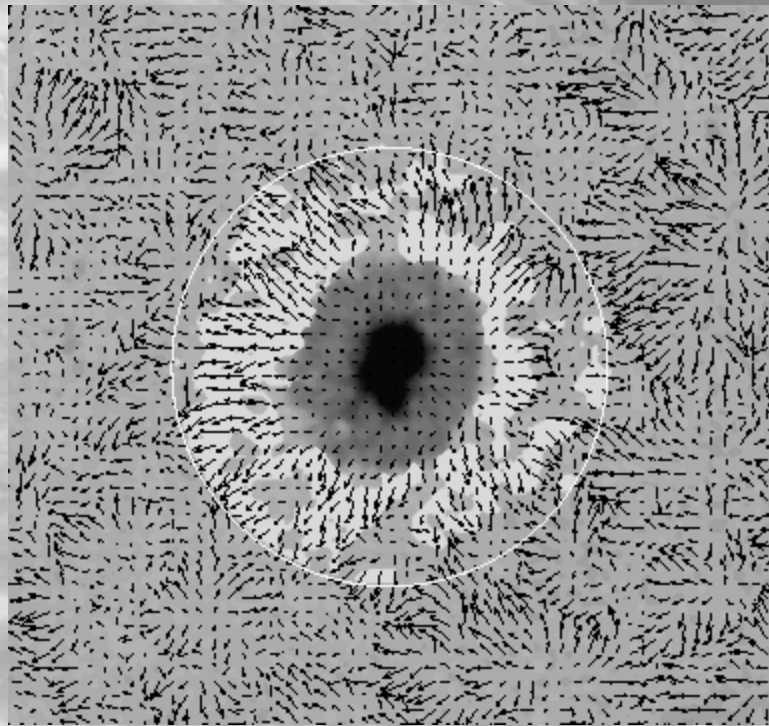
se zvýšenou konvekcí, přivádějí tepelnou energii z konvektivní zóny pod penumbrou

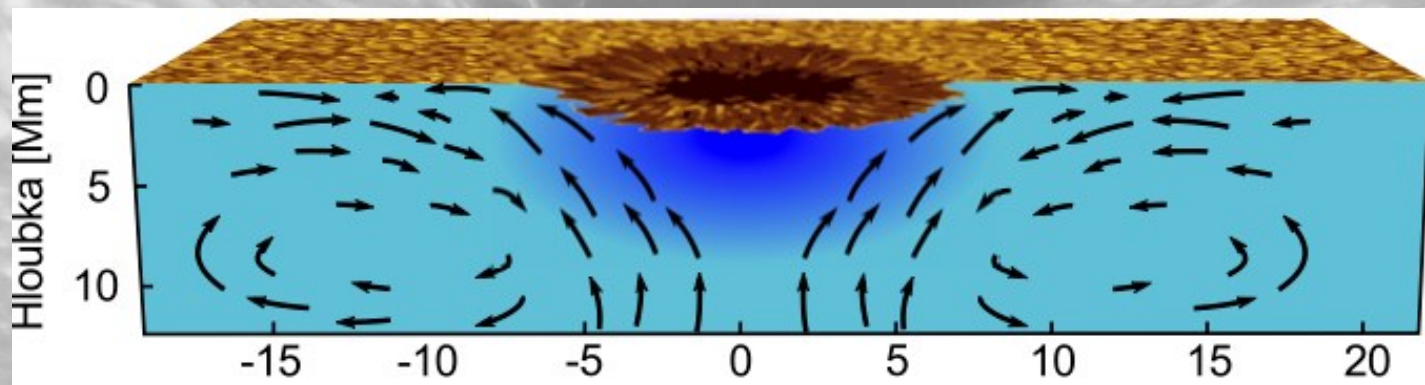
Proudění kolem skvrn - moat

Moat (příkop) je prstencová oblast kolem skvrny, kde se granule a magnetické uzlíky pohybují rychlostí 0,5–1 km/s směrem od skvrny.

2 hodiny reálného času

Pohyby v oblasti moat jsou patrně projevem proudění kolem skvrny pod povrchem Slunce, jak naznačují výsledky helioseismických měření a modelů. Takové proudění mechanicky stabilizuje skvrnu a prodlužuje její životní dobu.

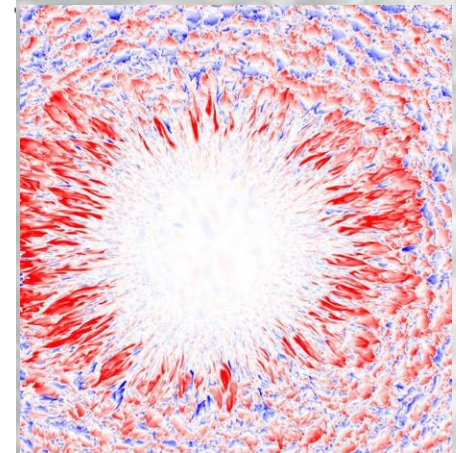
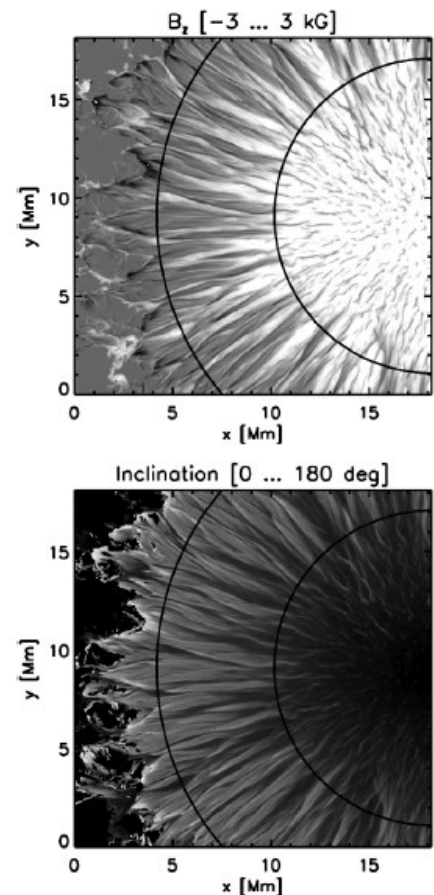
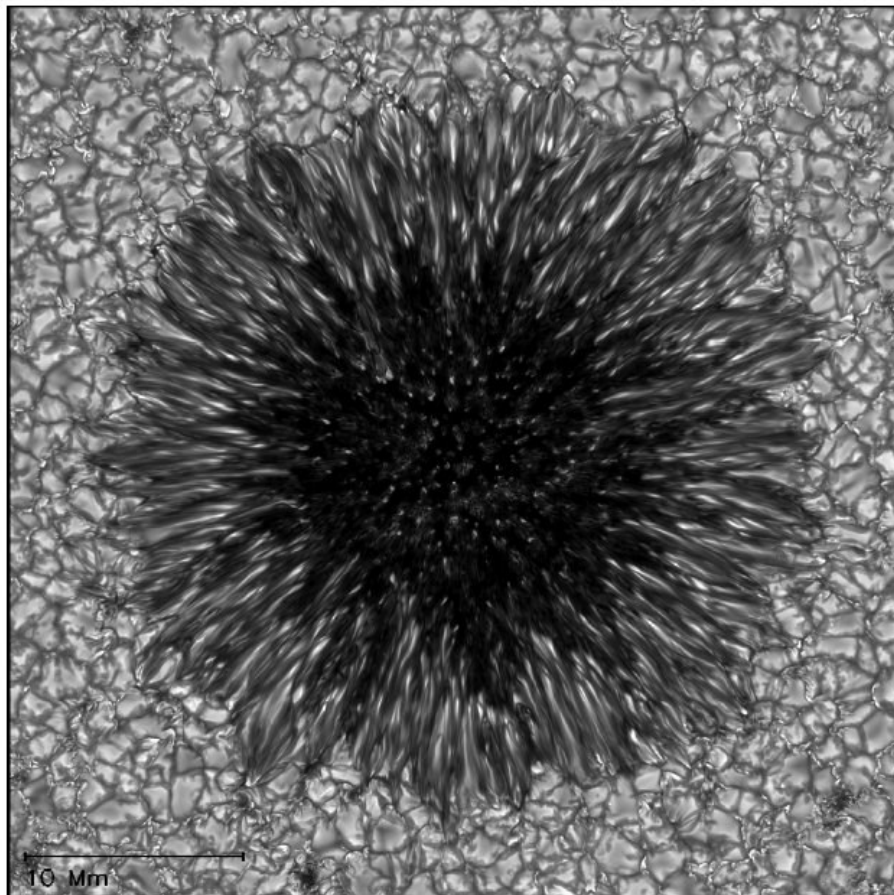

Pod skvrnu můžeme nahlédnout pomocí metod **lokální helioseismologie**. Měla by nám přinést poznatky o teplotě a magnetickém poli do hloubky 10 000 km, ale tak daleko ještě nejsme. Zatím nám musí postačit rychlosti proudění.

Numerické simulace

M. Rempel od roku 2009 vytváří skvrny na superpočítači. Simulace jsou založeny na řešení MHD rovnic spolu s přenosem záření.

Evershedův tok

Díky za pozornost